

PERNAJA GAMMELBY TOMTÅKER

**Arkeologinen inventointi
H. Anttila (†), E. Ahl,
H. Hämäläinen 2003
Mark-projekti/
Helsingin Yliopisto**

PERNAJA GAMMELBY TOMTÅKER

Arkeologinen inventointi MARK-projekti/ Helsingin Yliopisto

Anttila Helena(†), Ahl Eva, Hämäläinen Heini 3.5.2003

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Tutkimuskohde: Pernaja, Gammelby, Jönsas

Tutkimuksen laatu: Arkeologinen inventointi

Kohteen ajoitus: Keskiaika - 1600-luku

Peruskartta: 3022 06 Illby, 3022 04 Journaankylä

Yhtenäiskoordinaatit: x=6709 97-6710 05 y=3438 77-3438 z=5-8 m mpy

Maanomistaja: Per-Erik Jöns

Tutkimuslaitos: Mark-projekti/ Helsingin Yliopisto

Kenttätyönjohtajat: Anttila H. & Ahl E.

Kenttätyöaika: 3.5.2003

Tutkitun alueen laajuus: 7200 m²

Tutkimuskustannukset: inventointi suoritettiin vapaaehtoistyönä

Tutkimusten kustantaja: Svenska Kulturfonden, Suomen Kulttuurirahasto,

Nordenskiöld-samfundet

Esinelöydöt: Kansallismuseon kokoelmat, historiallisen
ajan kokoelmat KM 2003110: 1 - 44

Värinegatiivit: 125377:1 -12 MV:RHO(A) Kuva-arkisto

Alkuperäisen inventointikertomuksen säilytyspaikka:

Museovirasto, Rakennushistorian osaston
arkisto (MV:RHOA), Kulttuuritalo, Helsinki

Inventointikertomuksen kopiot:

Museoviraston Arkeologian osaston arkisto

Porvoon Museo

Aiemmat tutkimukset: Haggrén G. & Hakanpää P. 2002: Pernajan Gammelby - Forsby osayleiskaava-
inventointi. 11.11.2002 suoritettu Tomtåkerin vanhan kyläpaikan inventointi

Aiemmat löydöt: KM 2002070: 1-13

Inventointikertomuksen sivumäärä: 15

LIITTEET

I Diapositiiviluettelo

II Löytöluettelo

III Löytöjen levintätaulukko

IV Lista inventointiin osallistuneista

V Kartta inventointialueesta

VI Kartta löytöjen levinnästä

VII Historiallinen kartta Gammelby 1707 S. Broterus KA MMA Pernaja B 36 13/1

Abstrakti

Tutkimuksen tarkoitus oli tarkan pintapoiminnan avulla etsiä Pernajan Gammelbyn Jönsaksen tilan peltorinteeltä keskiaikaiseen asutukseen tai toimintaan viittaavaa aineistoa sekä mahdollisia löytöihentymiä. Tilan viljelyalueella sijaitsee mahdollisesti 1600-luvulla autioitunut tontinpaikka, mahdollisesti kaksikin. Paikan valintaan vaikutti Museoviraston Rakennushistorian osaston tutkijoiden Haggrén & Hakanpään syksyllä 2002 suorittama Pernajan osayleiskaavainventointi, missä tilan pellolta löytyi mm. 1500-luvulle ajoittuva Raeren-kannun kylkipala, tätäkin varhaisempi kivisaviastian pala sekä useammasta eri astiasta peräisin olevia punasaviastioiden paloja. S. Brotheruksen kartassa vuodelta 1707 nykyisen pellon paikalla näkyy ainakin kaksi autioitunutta tonttia, joiden välistä kulkee kaakko-luode-suuntainen Suuren Rantatien linjaus. Tienpohja on vasta 1970-luvulla muokattu osaksi peltoa.

Inventoinnin toteutti kaksitoista opintonsa eri vaiheissa olevaa arkeologian opiskelijaa, jotka ovat osallistuneet Helsingin Yliopiston keskiajan arkeologian opintopiiriin. Inventointi tapahtui aurinkoisena kevätpäivänä 3.5.2003. Tutkittu alue kattoi 7200 m² itä-kaakkoon kohti Träskesbäckeniä loivasti laskevaa kynnettyä peltoa. Merkittävimpiä löytöjä olivat pala Westerwald-astiaa 1600-luvulta, kivisaviastian pala astian kahvan kohdalta, joitakin paloja 1600-luvun fajanssia sekä edelleen lisää punasaviastianpaloja. Pellolta löytyi myös yksi pala mahdollisesti rautakautista keramiikkaa. Yhteensä löytöjä otettiin talteen noin kuusikymmentä kappaletta. Mitään rakenteisiin viittaavaa ei kuitenkaan löytynyt. Inventointituloksen rohkaisemana paikalle palattiin syksyllä 2003 koekuopituksen ja koekaivauksen merkeissä (katso kaivauskertomus Pernaja Gammelby Tomtäker/ Mark-projekti, Museovirasto, Rakennushistorian osaston arkisto MV:RHOA, Kulttuuritalo, Helsinki).

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	6
1.1. Lähtökohdat ja kustannukset.....	6
2. TUTKIMUSALUE	6
2.1. Gammelbyn kylä	6
2.2. Luonto.....	8
2.3. Aiemmat tutkimukset.....	10
3. INVENTOINNIN TOTEUTUS	11
3.1. Valmistelut ja menetelmät	11
3.2. Inventoinnin toteuttaminen kentällä.....	11
4. TULOKSET	12
4.1. Löydöt	12
4.2. Löytöjen levintä ja muut havainnot	14
5. YHTEENVETO	14

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Painetut lähteet

Kirjallisuus

LIITTEET

I Diapositiiviluettelo

II Löytöluettelo

III Löytöjen levintätaulukko

IV Luettelo inventointiin osallistuneista

V Kartta inventointialueesta

VI Kartta löytöjen levinnästä

VII Historiallinen kartta Gammelby 1707 S. Broterus

KA MMA Pernaja B 36 13/1

1. JOHDANTO

1.1. Lähtökohdat ja kustannukset

Vuonna 2001 perustettiin Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineeseen keskiajan arkeologian opintopiiri, jonka vetäjänä toimi HuK Helena Anttila. Vuonna 2003 kevättalvella opintopiiri perusti projektin nimeltä *MARK – keskiajan arkeologiaa maaseudulla*. Projektin yleisenä tavoitteena oli tutkia keski- ja historiallisen ajan maaseutukohdetta ja sitä kautta hahmottaa tarkemmin ks. aikakauden maaseutukulttuuria. Projektin vetäjinä toimivat HuK Helena Anttila, fil.yo Ulrika Rosendahl ja FM Eva Ahl (historia). Projektin asiantuntija-apuna toimivat professori Mika Lavento ja FT Georg Haggrén (Helsingin yliopisto), tutkija Marianna Niukkanen (Museovirasto) ja FM Hanna-Maria Pellinen (Turun yliopisto, Agricola-projekti).

Keväällä 2003 suunniteltiin kenttätutkimuksia Pernajan Gammelbyhyn eli Vanhakylään perustuen vuoden 2002 alueen osayleiskaava-inventointiin, jonka suorittivat Museoviraston rakennus-historiallisen osaston tutkijat Georg Haggrén ja Päivi Hakanpää avustajineen. Inventoinnin yhteydessä poimittiin pellolta talteen useita paloja punasavikeramiikkaa sekä 1400-1500-luvuille ajoittuvia kivisaviastianpaloja. Haggrén suositteli Gammelbyn Tomtåker-nimistä vanhan kylän paikkaa tutkimuskohteena MARK-projektille. Inventointi antaisi viitteitä mahdolliselle koekaivaukselle ja/tai -kuopitukselle mielenkiintoiseksi osoittautuvalla alueella. Opintopiiriläisten voimin päätettiin suorittaa alueen täsmäinventointi 3.5.2003.

Inventointi suoritettiin vapaaehtoistyönä opintopiiriin osallistuneiden kahdentoista arkeologian ja historian opiskelijan voimin. Varusteet saatiin lainaksi arkeologian oppiaineelta (Helsingin yliopisto). MARK-projekti haki keväällä 2003 rahoitusta tutkimuksiin eri (Svenska Kulturfonden, Suomen Kulttuurirahasto ja Nordenskiöld-samfundet sekä Helsingin yliopiston ylioppilaskunta), mutta varoja ei käytetty suurimmassa määrin oheisen inventoinnin rahoittamiseen.

2. TUTKIMUSALUE

2.1. Gammelbyn kylä

Kiinnostuksemme kohteena on peltorinne, joka sijaitsee Gammelbyn sydämen, Rusthållarbacken-nimisen saarekkeen pohjoispuolella (ks. peruskarttaote sivu 4). Lännessä peltoaukea rajautuu Ilola-Koskenkylä -tiestä (tie nro 170) luoteeseen erkanevaan Rusthållarbacken-nimiseen edellä mainitun saarekkeen läpi kulkevaan soratiehen. Idässä peltoaukeaa rajaa mutkitteleva Träskesbäcken-joki. Tutkimusajankohtana kynnetyinä ollut peltorinne

laskee loivasti itä-koilliseen kohti jokea.

Alueen valinta perustui siis Museoviraston edellisenä syksynä toteuttaman Gammelby-Forsby -alueen osayleiskaavainventoinnin tuloksiin. Paikalla inventoineet Haggrén ja Hakanpää avustajineen poimivat pellolta talteen mm. punasavikeramiikkaa sekä 1400-1500-luvuille ajoittuvia kivisaviastian paloja (Haggrén & Hakanpää 2002). Nämä muutamakin löydöt tukevat ajatusta, että peltorinteessä lähellä joen rantaa sijaitsee mahdollisesti jo keskiajalla asuttuna ollut tontti tai tontteja. S. Broteruksen vuonna 1707 piirtämän Gammelbyn Isojako-kartan perusteella paikalla oli mahdollisesti kaksi autoitunutta tonttia (Historiallinen kartta KA MMA Pernaja B 36 13/1)(LIITE VII). Alue on helppo paikantaa vanhoista kartoista voimakkaasti mutkittelevan Träskesbäckenin ansiosta.

Hieman laajemmin ympäristöä tarkasteltaessa, on tärkeä rooli seudun kulttuurikuvassa ollut myös toisella Pernajanlahteen laskevalla joella, Forsbyå:lla eli Koskenkylänjoella. Se laskee Gammelbyn itäpuolella sijaitsevan Forsbyn kylän läpi pohjoisesta etelään. Kylän pohjoispuolen savitasangoilta virtaava joki ylittää Forsbyn kallioalueet, virtaa Hammarträsketin kautta Hammarforsin koskien läpi suvantoon ja taas Alaruukin kosken läpi Forsbynlahteen. Näitä koskia on historiallisella ajalla hyödynnetty saha- ja rautateollisuudessa sekä myllyjen toiminnassa. Nämä luonnonvoimat valjastettiin aikanaan palvelemaan myös joen itärannalle rakennettua Forsbyn kartanoa.(Haggrén & Hakanpää 2002.)

Alueen menneisyydestä mainittakoon, että Gammelbyn kylästä on asiakirjamaininta vuodelta 1448 (FMU 2773). Asiakirja käsittelee Gammelbyn ja Forsbyn kylien kalastusalueen rajan vahvistamista. Kustaa Vaasa laaditutti 1540-luvulla maakirjat koko Ruotsin valtakunnasta. Näiden maakirjojen perusteella on Gammelbyssä vuonna 1543 ollut kolmetoista taloa (KA 2936). 1600-luvun lopulle tultaessa oli talomäärä autoitumisen johdosta laskenut kahdeksaan.(Haggrén & Hakanpää 2002: 7). Talojen paikat ovat saattaneet myös muuttua. Tällöin on kylässä ollut mm. neljä ratsutilaa, mistä kylän keskus Rusthållarbacken on saanut nimensä.

S. Broteruksen kartalla vuodelta 1707 Gammelbyn kylän kahdeksasta talosta osa sijaitsee Träskesbäckenin itäpuolella. Rusthållarbackenilla sijaitsee kaksi taloa ja hieman lännemmässä, nykyisen Fredriksbergin tienoilla yksi talo. Itä-länsi –suuntaisesti kylän läpi on ennen 1620-lukua kulkenut Suuren Rantatien vanha linjaus. Tie on ollut keskiajalla Uudenmaan tärkein maaliikenneväylä. Vaikka Rantatien linjaus muutettiin seuraillemaan Gammelbybäckenin viertä etelämmäksi, säilyi se paikallisten käytössä 1970-luvulle asti (suullinen tieto, paikallinen tilallinen M.Tennberg 10.10.02.) Sen jälkeen se on muokattu osaksi peltoa ja näkyy enää tuskin edes erivärisenä maa-aineksena. Tielinjauksen kaakkois- ja luoteispuolilla kohoaa pellossa kumpareet.

Inventoimamme alueen valintaan vaikuttivat siis syksyn 2002 löydöt sekä S. Broteruksen vuonna 1707

piirtämän kartan välittämä tieto mahdollisesta Träskesbäckenin rannalla sijainneesta karttaakin vanhemmasta talonpaikasta.

2.2. Luonto

Pernajan Gammelbyn kylä sijaitsee rannikolta luoteeseen työntyvät pitkän Pernajanlahden perukoilla, tarkemmin lahdenpohjukan luoteispuolella. Gammelbyn kylän kohdalla lahdenpohjukkaa kutsutaan myös Gammelbynlahdeksi. Pernajan kirkonkylältä paikalle on matkaa yksitoista kilometriä luoteeseen. Gammelbyn kylän maisemaa hallitsee kolmen puron halkoma peltoalue, Gammelbyslätt. Kolme puroa yhtyvät peltoaukean kaakkoisosassa suuremmaksi joeksi, Gammelbybäckeniiksi, joka laskee kaakkoon Gammelbynlahteen. Maaston voi sanoa laskevan loivasti länteen ja kaakkoon, peltoaukean eteläosissa myös etelään. Tutkimusalueemme sijaitsee Gammelbyn peltoaukean koillisosassa luoteesta kaakkoon kohti merenlahtea laskevan Träskesbäckenin länsirannalla sijaitsevalla peltorinteellä. Kylä edustaa viehättävää Itä-Uusimaalaista viljelyseutua.

Gammelbyn peltoaukean etelälaitaa rajaa valtatie 6. Lähes joka puolella kylän viljelysmaiksi muokattuja savi-hiesumaita ympäröivät mäntyvaltaiset metsäiset kallioalueet, mutta jonkin verran kuusta ja jalopuita seudulla kasvaa myös (Haggrén & Hakanpää 2002: 4). Näihin Gammelbyn peltoaukeaa ympäröiviin kallioylänköihin vaihtelua tuovat avokalliot sekä soiset alangot, jotka siellä täällä antavat tilaa pienille irrallisille pelto- ja niittytiluille. Harvinaisia peltojen laitamilla eivät ole yli neljäänkymmeneen metriin meren pinnasta kohoavat kalliot. Korkeuserot ovat siis seudulla huomattavia. Alavilla Gammelbyn pelloilla kohoaa myös pienempiä kallio- ja moreenikumpareita, joille on kohonnut kylän nykyisten tilojen rakennuskantaa. Yksi näistä on heti tutkimusalueemme eteläpuolella sijaitseva Rusthållarbacken, kylän nykyinen keskus, joka on kohonnut saarekkeeksi jo pronssikaudella.

Alueen potentiaalia ihmisen toiminta-alueena voidaan tarkastella myös maankohoamisen näkökulmasta. Varsin uutta tietoa on Loviisan seudun maankohoamisesta ja tätä tietoa voitaneen soveltaa Pernajan seutuun (Helsingin Yliopiston geologian laitoksen tutkimuksissa sedimenttinäytteitä otettiin välillä Porvoo ja Ruotsinpyhtää). Tutkimusten perusteella seudun vuotuinen maankohoamisvauhti on noin 2 mm (Miettinen A., Eronen M. & Hyvärinen H. 1999: 17). Näin ollen 5-8 metriä meren pinnan yläpuolella sijaitseva tutkimusalueemme on maaton ajanlaskun jälkeisen ensimmäisen vuosituhannen kuluessa.

Varhaisen kivikauden ranta sijaitsee seudulla 25-30 metriä meren pinnan yläpuolella. Alueen topografisen monimuotoisuuden ansiosta ovat alavia peltoja ympäröivät kalliot tarjonneet kuivaa maata jo kivikauden väestölle. Pitäjän eteläosa oli tuolloin vielä paljolti avointa saaristoa kuten myös edelleen Gammelbyn peltoaukea. Rannikkosaaristo ja joet tarjosivat kuitenkin hyvät

kalastusmahdollisuudet seudulla liikkujille. Esikeraamisen ajan kohteita ei aivan tutkimusalueemme läheisyydestä kuitenkaan tunneta. Lähin tunnettu sijaitsee kohteestamme muutama kilometri itään Österforsbyn Brännmalmenilla (Karjalainen T. 2000).

Tutkimusalueestamme noin kolme kilometriä itä-koilliseen Västerforsbyn Hannusmalmenilla sijaitsevalta kallio- ja harjualueelta tunnetaan joitakin kampakeraamisen kauden asuinpaikkoja. Paikka oli kallioylänkö Forsbyn jokialueen ja Gammelbyn pellot peittäneen merenlahden välissä. Asuinpaikat löytyivät Lauri Pohjakallion inventoinnissa 1969 (Pohjakallio L. 1969).

Kivikauden lopun ranta on noin 12-13 m meren pinnan yläpuolella. Peltoaukean ympärillä olevat kallioalueet olivat hyvin näkyvillä samoin kuin peltoaukean saarekkeet ja pellon länsiosan korkeimmat alueet. Peltoaukean eteläpuolella oli myös suuria saaria. Kivikauden väestön liikkumisesta seudulla kertovat Jönsaksen tilalta löytnyt vasarakirves sekä Pellaksen tilalta löytnyt tasatalta, vaikka asuinpaikat ovat ilmeisesti sijainneet pohjoisempana jokivarsilla. Etenkin pitäjän itäosissa maasto oli jo varsin mannermaista.

Gammelby itäpuolella sijaitsevan Forsbyn kylän alueella edustuu myös yksi esihistoriamme komeimmista muinaisjäännostyypeistä, pronssikautiset hautaröykkiöt. Sellaisia on mm. Västerforsbyn Jättebergin ja Ninkoskmalmenin kallioilla, ympäristönsä hyvin näkyvillä paikoilla. (Pohjakallio L. 1969.) Jättebergin kaksi röykkiötä ovat olleet Forsbyn alueella sijainneen jokilaakson suulla. Forsbyn jokilaakso alkoi muotoutua juuri pronssikaudella.

Gammelbyn seudulta ei toistaiseksi tunneta rautakauden kohteita. Seudun arvellaan olleen Hämeessä asuneen väestön ja mahdollisesti myös virolaisten ryhmien kaukonautinta-alueena (Antell 1956: 20). Ympäristön puolesta seutu tarjosi rautakauden alussa suojaisan matalan jokilaakson asuttavaksi. Rautakauden kuluessa olivat peltoaukean koillisosan alavatkin alueet maatuneet, myös inventoimamme pellon savi-hiesumaat Rusthållarbackenin pohjoispuolella.

Kivikauden väljystä rannikkosaaristosta oli siis kohonnut kalliomäkien reunustama ja rikkoma viljelyyn sopiva savialanko, jota halkovat merenlahteen laskevat purot. Maasto on keskiajalta eteenpäin ollut varsin nykyisenkaltainen.

Rautakautiseen asumiseen viittaavien löytöjen niukkuudesta huolimatta on alueella saattanut liikkua hieman väestöä. Tähän viittaa Pernajan etelä-osasta Malmsbyn kylästä on löytnyt 22 rautaesineitä sisältävä kätkö. Se on ajoitettu 100 AD ja sisältää mm. sirpinteriä. (Antell 1956: 18.) Asutus seudulla lienee vakiintunut viimeistään, kun alueelle muutti ruotsalaisia uudisasukkaita 1200-luvulla. Tätä varhaisempaan suomalaiseen asutukseen viittaavat jotkin nimet, kuten Ninkoskmalmen (Haggrén & Hakanpää 2002: 6).

2.3. Aiemmat tutkimukset

Vallitsevien tutkimussuuntauksien mukaan Pernajaan vakiintui kiinteä asutus 1200-luvulla, kun Itä-Uudenmaan rannikolle saapui uudisasukkaita Keski-Ruotsista. Yhdessä Porvoon ja Pyhtään kanssa Pernaja on läänin vanhimpia pitäjiä, joka mainitaan säilyneissä lähteissä ensimmäistä kertaa vuonna 1352. Pernajanlahden pohjukan kaksi vanhaa emäkylää ovat Gammelby ja Forsby, joiden kalastusalueiden raja vahvistettiin vuonna 1448. Keskiaikainen Turusta Viipuriin kulkeva Suuri rantatie (nyk. Kuninkaantie) kulki näiden kahden kylän läpi (Haggrén & Hakanpää 2002: 6).

Yleisteoksista Pernajan pitäjänhistoriaa käsittelevä Kurt Antellin ja Nils Cleven teos vuodelta 1956 vaikuttaa jo osin vanhentuneelta. Nykytutkimuksesta lähinnä Eljas Orrman on 1990-luvulla tarkastellut ruotsinkielisen väestön asutushistoriaa rannikkoseudulla. Vanhimmat säilyneet historialliset lähteet ovat 1300-luvulta (Finlands medeltidsurkunder).

Arkeologinen tutkimus rajoittuu lähinnä inventointeihin, joista ensimmäisen suoritti Gustaf Topelius vuonna 1908. Suurta rantatietä on inventoitu 1980-luvulla (Masonen & Heikkinen 1986). Taisto Karjalainen suoritti vuonna 2000 valtatie 6:n uuden linjauksen johdosta inventoinnin Koskenkylän alueella. Lauri Pohjakallio suoritti Pernajan perusinventoinnin vuonna 1969. Inventointi on keskittynyt esihistoriallisiin kohteisiin ja Pohjakallio paikansi myös joitakin n.s. ”ryssänuuneja”. Hän paikansi muun muassa mahdollisen esihistoriallisen hautaröykkiön Greggbölessä (Pohjakallio 1969: 3). Greggbölen röykkiön arvioivat uudestaan Haggrén ja Hakanpää, jotka totesivat että röykkiö on todennäköinen historiallisen ajan ”latomus” (Haggrén & Hakanpää 2002: 17).

1990-luvulla käynnistyi Turun yliopiston Agricola-projekti, jonka tarkoituksena on tutkia Pernajan kirkon seutua. Tutkimuksiin liittyen Jukka Palm suoritti inventoinnin vuonna 1996. Inventoinnin löytöjä ei tallennettu. Lukuisia uusia historiallisia kohteita paikannettiin ja vanhoja kohteita tarkastettiin. Viisi luonnonkivikellaria ja viisi talonpohjaa paikannettiin seuraavista kylistä: Garpgård, Blybergs, Torsby, Kirkonkylä ja Prästgården. (Palm 1996: 3-5).

Vuonna 2002 Georg Haggrén ja Päivi Hakanpää avustajineen (Museovirasto) suorittivat muinaisjäännösinventoinnin Gammelbyn-Forsbyn alueella Pernajan kunnan toimeksiannosta. Kaksikymmentäviisi kiinteää kohdetta paikannettiin, joista kahdeksantoista ajoitettiin historialliselle ajalle. Lisäksi paikannettiin keskiaikaisia kylätontteja vanhojen karttojen avulla viidestä kylästä. Greggbölen Illbyn kolme kohdetta ajoitettiin historiallisiksi kuten myös Gammelbyn kolme kohdetta: Tomtåker (kylänpaikka), Västerviksskogen (hautapaikka) sekä myllyn paikat. Läheisestä Bergbystä paikannettiin kylänpaikka. Karttojen avulla paikannettiin Gammelbystä viisi mahdollista keskiaikaista kylätonttia: Fredriksberg, Pellas, Jönsas, Tyskas, Slätts sekä kolme taloa/torppaa. (Haggrén &

Hakanpää 2002: 17-19.) Haggrénin ja Hakanpään inventoinnin perusteella valittiin Gammelbyn Tomtåker inventointi- ja tutkimuskohteeksi keväällä 2003.

3. INVENTOINNIN TOTEUTUS

3.1. Valmistelut ja menetelmät

Inventointi valmisteltiin opintopiirissä siten, että opiskelijat saivat perehtyä arkeologisen tutkimuksen eri osa-alueisiin. Tärkeintä oli perehtyä aiempiin tutkimuksiin ja Pernajan historiaan. Opintopiirissä laadittiin suunnitelma siitä, mitä tuli käydä läpi ennen kentälle lähtöä (aiempi tutkimus, historialliset kartat, maaperäolosuhteet, nimistö, arkeologiset menetelmät). Välineet, joita tarvittiin tutkittavan alueen rajaamiseen ja mittaamiseen, saatiin lainaksi arkeologian oppiaineelta. Inventointiin kentälle lähdettiin Helsingin yliopiston Topelia-korttelista aamulla 3.5. henkilöautoilla sekä oppiaineen pakettiautolla. Koko inventointipäivän meitä suosi kaunis aurinkoinen ilma.

Menetelmät

Tutkimuksen tarkoituksena oli suorittaa Pernaja Vanhakylän Tomtåkerin täsmäinventointi ja pintapoiminta pellolla. Itse pintapoiminnan tarkoituksena oli paikallistaa entisen kylätontin (käytössä keskiaika – 1600-luku) alueelta mahdollisia löytökeskittyviä tai muita kohteita (esim. kiinteitä jäännöksiä kuten rakennusten pohjia). Tavoitteena oli myös luoda karkea yleiskartta alueesta. Tutkimusalue paikannettiin GPS-paikantimella (global positioning system).

Pintapoimintaa varten alue päätettiin jakaa ruutuihin, jotka nimettiin kirjaimin (LIITE V, VI). Ruudut jaettiin linjoihin (kaistoihin), jotka numeroitiin. Löytöjen paikat oli tarkoitus mitata rullamitalla ja ns. diagnostiset löydöt oli tarkoitus ottaa talteen. Yksi tavoite oli saada esille löytökeskittyviä mahdollisia jatkotutkimuksia varten. Aikaa inventointiin oli yksi päivä. Työvoimana oli 12 henkilöä (LIITE IV).

3.2. Inventoinnin toteuttaminen kentällä

Päätimme rajata tutkittavaksi suorakaiteen muotoisen alueen pellon "alarinteestä". Yhteensä pintapoiminta kattoi 100x72 metrin alan pidemmän sivun ollessa koillinen-lounas -suuntainen. Inventoimamme alue näin ollen käsitti yhteensä 7200 m². Tutkimusalueen koillislaita myötäili Träskesbäcken-puron linjausta noin 15-20 metrin päässä puron rannasta. Ajan rajallisuuden takia päätimme pintapoimia vain Suuren Rantatien linjan pohjoispuolella. Tutkimusalueen kaakkoislaita sijoitettiin myötäilemään tätä vanhaa tielinjaa.

Mukanamme oli valmiiksi karkeaa rasterikarttaa alueesta. Sen avulla piirrettiin karkea yleiskartta. Tutkimusalue mitattiin rullamittojen ja linjakeppien avulla ja sen nurkat paikannettiin GPS-paikantimella. Myös joitakin inventoitavan alueen ulkopuolelta löytyneitä irtolöytöjä paikannettiin GPS-paikantimella. Tutkimusalue kiinnitettiin sähkölinjaan, joka sijaitsi pellon länsiosassa, sekä latoon, joka sijaitsi peltorinteen luoteisosassa.

Alue tutkittiin neljässä osassa neljännes eli 50x36 metrin ala kerrallaan järjestyksessä B1 > B2 > D1 > D2 (LIITE V). Koillinen-lounas -suuntaiset linjat olivat kolmen metrin välein, mikä oli samalla yhden pintapöimijän tarkkailtavan kaistan leveys. Käveltäviä linjoja oli yhteensä 25 kappaletta (72 metrin levyisellä alueella).

Selkeästi resentti materiaali karsittiin pois jo kentällä. Ns. diagnostiset löydöt otettiin talteen niin, että niiden sijainti merkittiin löytöpaikalle tikulla ja/tai muovilapuilla. Merkityt löydöt mitattiin linjaa pitkin asetetulla rullamitalla ja nostettiin vasta sitten maasta. Kunkin löydön yhteyteen kirjattiin ylös metrimäärä, mistä kohtaa linjaa löytö oli tullut. Havainnot, kuten hiilen, tiilen ja palaneen saven esiintymät, kirjattiin vihkoon. Tällä tavoin saatiin esille löytökeskittyviä tulevia tutkimuksia varten.

4. TULOKSET

4.1. Löydöt

Kentältä löytöjä kertyi mukaan runsaat sata. Löytöjen puhdistuksen ja tarkemman määrittelyn jälkeen jäi löytöjä luetteloitavaksi kuutisenkymmentä kappaletta (LIITE II, III ja VI). Yksi mielen- kiintoisimmista löydöistä on pala mahdollisesti *rautakautista keramiikkaa*. Kyseessä on pieni karkeasekoitteinen kylkipala, joka löytyi alueiden B1 ja B2 rajalta.

Punasavimateriaali

Noin puolet materiaalista (32 kpl) on paloja punasaviastioista. Kahdenkymmenenkuuden palan tarkka sijainti tiedetään, loput kuusi ovat tutkimusalueen ulkopuolelta mukaan poimittuja. Punasaviastioita oli paljon käytössä 1500-1600 -luvulla. Maaseudulla ne ovat olleet käytössä lähes nykyaikaan. Kyseinen materiaali on usein vaikea iätä, mutta muutama pala saattaa liittyä paikan keskiajan/uuden ajan taitteen asutuskontekstiin (suullinen tieto G. Haggrén 30.12.03.). Löytömateriaalissamme edustuvat ainakin vati- ja kulhotyyppiset astiat. Enemmistössä paloista on lasitetta, ruskeaa, vihreää tai väritöntä. Valkoisella savilietteellä päällystettyjä (engobe-koristelu) paloja on joukossa pari. Muutamassa palassa on valkosavella tehtyä bolus-koristelua lasitteen alla. Löytöjen joukossa on ainakin yksi pala

punasavipadasta, joka oli yleinen ruoanvalmistusastia 1500-1600-luvuilla (Niukkanen M. 1994: 313).

Fajanssi

Alueelta löytyi myös seitsemän palaa vanhempaa, mahdollisesti 1600-1700 -luvulle ajoittuvaa fajanssia. Näiden palojen massa on vaaleanpunertava. Inventoinnissa löytyi myös kaksi samalle ajalle sijoittuvaa pienipesäistä liitupiippua.

Kivitavara

Diagnostisia löytöjä on pala Siegburg-kivitavaraa. Tuotanto alkoi Reininmaalla jo 1300-luvulla, mutta laajimmillaan tuotanto oli 1500-luvulla (Niukkanen M. 1994: 324-325). Löytämämme palan massa on harmahtava ja pinnalla on suolalasisitus. Kyseessä on mahdollisesti pala kannusta. Pala löytyi läheltä tutkimusalueen koillislaitaa.

Toinen kivasavikeramiikan pala löytyi tutkimusalueen ulkopuolelta, alueen länsikulmasta noin 40 metriä lounaaseen. Kyseessä on pala Westerwald-keramiikkaa, mahdollisesti kannu-tyyppisestä astiasta myös. Westerwaldin alueella Saksassa kyseistä keramiikkaa alettiin valmistaa 1600-luvun alkupuolella. Tyypillistä tälle keramiikalle on koboltinsinisellä lasitteella värjäys sekä runsas leimakoristelu.(Niukkanen M. 1994: 327.)

Gagaattihelmi

Kuriositeettinä löytöjen joukossa mainittakoon gagaattihelmi, jollaisia on löytynyt myös Pernajan pappilan arkeologisissa tutkimuksissa, joita teki Turun Yliopiston Agricola-projekti vuosina 1997-2002. Materiaali tunnettiin keskiajalla ja siitä tehtiin mm. uskonnollisia esineitä, kuten rukousnauhan helmiä.(Palm J. & Pellinen H.-M. 2002: 29, 37.) Gagaattihelmien käyttö ajoittuu keskiajalta ainakin 1700-luvulle. Gagaatti (eli jet) on fossiilisen hiilen laji ja kauniisti kiillottuvana sitä on käytetty korukivenä. Sen voi katsoa kuuluvan jalokiviin. Gagaatti on ruskohiilen muunnos ja väriltään syvänmusta tai tummanruskea. Esiintymiä on mm. Isossa-Britanniassa ja Ranskassa tertiääri-kauden kerrostumissa (70-2 miljoonaa v.s.).(Schumann W.1979: 218.)

Rautafragmentit ja muut löydöt

Tyypillistä pintapoinintamateriaalia pelloilla ovat hevosenkenkien naulat (1kpl) sekä erilaiset rautafragmentit, jotka ovat peräisin hevosaluista tai maataloustyövälineistä. Pintapoininnassa tehtiin havaintoja kuudesta rautafragmentista. Yksi niistä on pala rautapannusta. Kyseessä saattaa olla jopa paikallinen tuotanto, sillä lähellä sijaitsee 1600-luvulla perustettu Forsbyn rautaruukki. Rautapannu ajoittuu välille 1600-1800 -luvut (suullinen tieto Georg Haggrén 30.12.03). Rauta- materiaalia ei otettu talteen. Löytöaineistoon kuuluu myös kaksi lasipalaa, piitä ja kivilajikatkelmia sekä mm. kylkipala 1700-luvulla yleisestä seltteripullosta.

Kooten voi todeta, että materiaali on enimmäkseen 1600-1700-luvuilta. Muutama vanhempi löytö mukaan mahtuu kiinnostavimpana pala mahdollisesti rautakautista keramiikkaa. Ei olisi yllättävää, jos Gammelbyn alueelta löytyisi lisää todisteita keskiaikaisesta ja rautakautisestakin toiminnasta.

4.2. Löytöjen levintä ja muut havainnot

Löydöt eivät muodosta erityisiä keskittymiä (LIITE VI). Myös vanhimmat löydöt ovat melko hajallaan tutkitulla alueella. Punasavimateriaalia on eniten ruudussa D1. Niukasti löytöjä on ruudussa B2. Inventoijien kentällä tekemien havaintojen perusteella on syntynyt vaikutelma, että palanutta savea ja tiiltä on sen sijaan ollut enemmän ruudussa B2 verrattuna muihin ruutuihin. On vaikea sanoa onko kyseessä pelkkä sattuma, mutta nämä kaksi ilmiötä korreloivat kyseisessä ruudussa. Asiantuntijamme Haggrénin kokemuksen perusteella ei keskiajan talonpohjia kaivettaessa löytömateriaalia paljoakaan löydy rakennusten kohdalta tai sisältä, vaan nimenomaan niiden ulkopuolelta. Olisiko tässä kyse juuri siitä? Tarkoittaisiko tämä, että ruudun B2 paikkeilla saattaisi olla talonpohja? Tähän voi jatkotutkimus antaa vastauksen. Huomioon täytyy kuitenkin ottaa löytöjen mahdollinen liikkuminen yli 200 vuotta jatkuneen pellon työstämisen johdosta.

5 YHTEENVETO

Pintapöimintä osoittautui antoisaksi tutkimusmenetelmäksi. Hyvä etukäteissuunnittelu pohjusti jouhevaa ja tuloksellista työskentelyä maastossa. Löydöt edustavat ainakin viittä viimeistä vuosisataa. Mitään selkeitä keskittymiä tai löytö-aukkojakaan ei tullut esille. Kiinnostava on kuitenkin alueen B2 vähäisten löytöjen ja keskimääräistä runsaamman tiilen ja palaneen saven korrelaatio. Kaivausalueen paikkaa on varmasti syytä hakea vielä koekuopituksella, jolloin esille tulevat mahdolliset syvemmällä olevat kulttuurikerrokset.

Molemmat tarkemmin ajoitettavat kivasavikeramiikan palat löytyivät varsinaisen inventointialueen ulkopuolelta. Välimatkaa näillä oli lähes 150 metriä. Yli 200 vuoden maanmuokkaus on varmasti siirrellyt materiaalia niin, että levinnän perusteella olisi rohkeaa vetää johtopäätöksiä asutuksesta ja sen sijainnista. Löydöt valaisevat kuitenkin ohuelti muutaman menneen vuosisadan materiaalista kulttuuria. Muutama pala arvokasta kivitavaraa kertoo, että joitakin hienoja astioita on paikallisilla ollut varaa hankkia.

Tärkein informaatio sisältyy kuitenkin vanhimpiin löytöihin. Tavoitteena oli löytää keskiaikaan viittaavaa aineistoa. Siegburg-pala saattaa ajoittua keskiajalle, mutta löydöissä on mahdollisesti vanhempikin keramiikan pala. Nämä löydöt tukevat historiallisten asiakirjalähteiden tietoa Gammelbyn seudun asutuksesta keskiajalla. Vaikka löydöt ovat liikkuneet alkuperäisiltä paikoiltaan ja maata on voitu tuoda

pellolle muualta, kannustaa tulos kuitenkin jatkamaan tutkimuksia Gammelbyn Tomtäkerin alueella.

Kiinnostavaa olisi koekuopittaa peltoa autiotontin alueella sekä mahdollisesti jatkaa pintapoimintaa jo tutkitusta alueesta luoteen suuntaan puron rantaa seuraten. Inventointia voisi jatkaa myös kaakon suuntaan Suuren Rantatien linjauksen kaakkoispuolelle. Lähellä olevia kallio- ja moreenisaarekkeita kannattaisi silmäillä paikoissa, missä uudempi rakentaminen ei kenties ole tuhonnut vanhaa. Gammelbyn Tomtäker tuottaa varmasti tulevaisuudessa uutta tietoa maaseudun keskiajan tutkimukselle.

Raportissa käytetyt lyhenteet:

KA= Kansallisarkisto, Helsinki

MMA= Maanmittauslaitoksen arkisto

FMU= Finlands medeltidsurkunder utg. av R. Hausen. Helsingfors.

KIITOKSET

Marianna Niukkanen, MV: RHO

LÄHDELUETTELO

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA) Maanmitauslaitoksen kartta-arkisto

Historiallinen kartta Pernaja Gammelby 1707 S. Broterus KA MMA Pernaja B 36 13/1

Rekisterit

Muinaisjäännösrekisteri: Pernaja. *Museoviraston Arkeologian osaston arkisto, Helsinki.*

Luettu 12.12.2003.

Iventointikertomukset

Haggrén, G & Hakanpää, P. 2002: Pernaja. Gammelbyn ja Forsbyn inventointi.

Museoviraston Arkeologian osaston arkisto, Helsinki.

Karjalainen, Taisto 2000: Valtatie 6 parantaminen välillä Koskenkylä Kimonkylä.

Tielinjan inventointi. *Museoviraston Arkeologian osaston arkisto, Helsinki.*

Palm, Jukka 1996: Raportti Historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnista (Agricola-inventointi) Pernajassa 1996. Turun yliopisto/Museovirasto. *Museoviraston*

Arkeologian osaston arkisto, Helsinki.

Pohjakallio, Lauri 1969: Pernajan muinaisjäännösten inventointi 1969. *Museoviraston*

Arkeologian osaston arkisto, Helsinki.

Painetut lähteet

Finlands medeltidsurkunder (FMU) I-V/ samlade och i tryck utgivna af Finlands statsarkiv genom R. Hausen. Helsinki 1910-28.

Kirjallisuus

Antell, Kurt & Cleve, Nils 1956: Pernå sockens historia I. Helsinki 1956.

Arkeologinen inventointi: opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Toim. Päivi Maaranen ja Tuija Kirkinen. Helsinki 2000.

Miettinen Arto, Eronen Matti & Hyvärinen Hannu 1999: Land uplift and relative sea-level changes in the Loviisa area, southeastern Finland, during the last 8000 years.

Posiva 99-28. Helsinki 1999.

Niukkanen, Marianna 1994: Renessanssi keittiössä - Vanhankaupungin keramiikka-astiat. *Narinkka*, sivut 311-332. Jyväskylä 1994.

Palm, Jukka & Pellinen, Hanna-Maria 2002: Historiallisen ajan maaseutuarkeologiaa Pernajassa. *Muinaistutkija 2002/3*, sivut 29-46.

Schumann, Walter 1979: Jalokivet ja korukivet. Helsinki 1979.

Takala, Hannu 1998: *Arkeologian maastotöiden perusteet.* Helsinki 1998.